

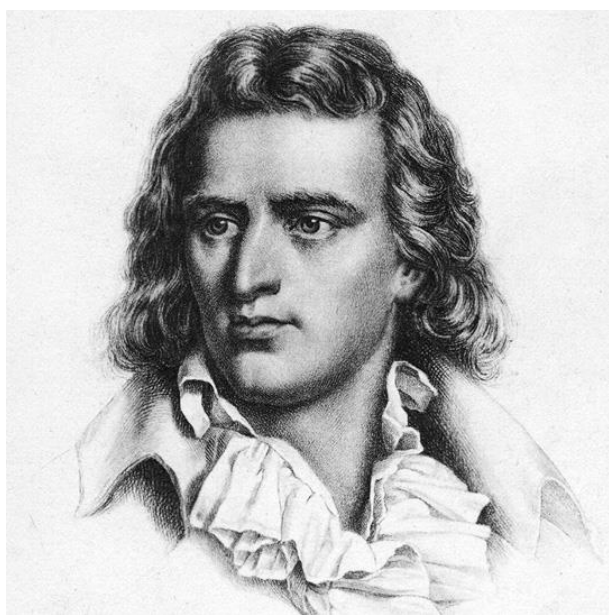
Фрідріх Шиллер. Ода «До радості». Методичні матеріали до уроків за темою, 9 клас

Валентина Снегірєва, старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної Академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

Лідія Сімакова, кандидат педагогічних наук, м. Київ

Ще в дитинстві Фрідріх Шиллер проявив незвичайну любов до театру. Коли хлопчик приносив гарні оцінки, батько, Йоганн Каспар Шиллер, брав його з собою на виставу людвігсбургського театру. Чи міг уявити собі простий полковий лікар, що цей блискучий світ стане сенсом життя його єдиного сина?

Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер народився 10 листопада 1759 року в містечку Марбах-на-Неккарі в південній Німеччині. Будинок його батьків зберігся й донині. Фрідріх був другим із шести дітей в родині. Його батько служив в армії при дворі вюртембергського герцога, брав участь в Семирічній війні на боці Франції. Мати, Єлизавета Доротея, походила з родини марбахського шинкаря.

Фрідріх Шиллер

Батько мріяв, щоб син здобув гарну освіту. Тому, повернувшись додому після війни, присвятив усього себе вихованню хлопчика. Вищими людськими чеснотами Йоганн Каспар вважав дисципліну, акуратність і слухняність. Однак батьківська суворість була зайвою: Фрідріх охоче навчався, вирізнявся допитливістю й старанністю. Та, можливо, саме вона й виробила в синові дивовижну працездатність, яку він зберіг до кінця свого життя.

Шиллер більше любив матір, розумну, добру й набожну жінку, яка читала дітям духовні вірші німецьких поетів, прагнула прищепити їм любов до природи й богобоязливість.

Першим вчителем Фрідріха був Мозер, пастор в містечку Лорха, куди переїхала родина Шиллерів у 1765 році. Він пробудив інтерес хлопчика до історії. За його прикладом Фрідріх хотів стати священиком. Для хлопчика з небагатої сім'ї це був чи не єдиний шлях вибитися в люди, й тому батьки всіляко заохочували бажання сина. Однак все склалося інакше.

У 1766 році батька Шиллера перевели з Лорха в людвігсбургський гарнізон. Замок, а особливо чудовий театр, який гарнізонні офіцери та їхні родини могли відвідувати безкоштовно, справили незабутнє враження на маленького Фрідріха. В театрі виступали кращі актори й співаки з усієї Європи. Вдома хлопчик будував із книжок сцену, вирізав картонні фігурки, які розфарбовувала сестра Крістофіна, й розігрував з цими ляльками вистави. Коли ця гра йому набридла, вони з сестрою й товаришами спорудили сцену в саду й там грали комедії.

У 14 років життя Фрідріха різко змінилося. Герцог Карл Євгеній запропонував його батькові безкоштовне навчання сина у військовій академії в Штутгарті, за умови, що юнак згодом залишиться в нього на службі. Батько Шиллера не міг не погодитися, тому що повністю залежав від герцога. Так родині довелося розлучитися з мрією бачити сина пастором.

Життя в академії стало справжнім випробуванням для майбутнього поета. У військовій формі він виглядав більш ніж безглуздо: худі ноги й величезні ботфорти, в яких він крокував, як журавель, не згинаючи колін. Щоб хоч трохи відпочити від муштри, Фрідріх обрав медичний факультет і з завершенням академії служив полковим лікарем.

Будинок-музей Ф. Шиллера у Лейцигу.

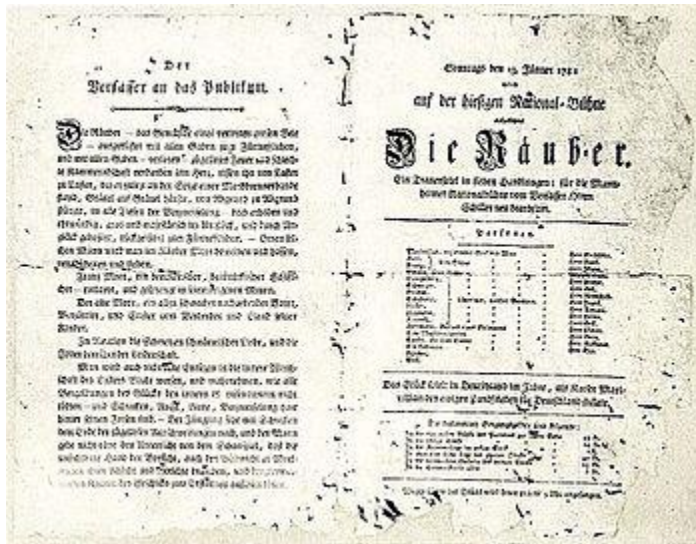
Єдиною розрадою його була література. Незважаючи на суворі заборони, в академію все ж проникали твори видатних письменників – Сервантеса, Лессінга, Гердера та інших. Молодий професор філософії Абель навчив Фрідріха протистояти свавіллю й вірити в свій талант. Абель ознайомив його з ідеями Просвітництва та з поетами «Бурі й натиску», а після того, як він дав почитати Шиллеру п'єси Шекспіра, справжнього кумира поетів «Бурі й натиску», відбувся, як потім скаже Гете, «перший вибух шиллерівського генія».

Поштовх до цього вибуху дав поет Крістіан Шубарт, який уже понад 10 років відбував ув'язнення за вірш, що висміював вюртембергського герцога. Його твір про ворожнечу двох братів, про зраду й розкаяння підштовхнув Шиллера таємно від усіх написати свою першу трагедію – «Розбійники».

Ідеальне місце для цього – лазарет, де немає наглядців і куди часто потрапляв хворобливий Шиллер. Тут, у лазареті, він ночами пише про те, що його хвилює. Його п'єса – це гарячий і пристрасний протест проти нестерпних умов під владою деспотичного герцога, бунт проти задушливих феодальних порядків у Німеччині. «Цю книжку буде спалено рукою ката», – якось сказав він у розмові з друзями. Але драму все ж було поставлено 13 січня 1782 року в місті Мангеймі, тобто за кордоном.

Такої п'єси в Німеччині ще не бачили. На театральній афіші, під заголовком, було написано: «Картина страждань загубленої душі». Коли впала завіса, в театрі стало відбуватися щось неймовірне: незнайомі люди кидалися один до одного в обійми, жінки ледь не втрачали свідомість, виходячи із залу ... В театрі панував хаос, з темряви якого народжувалося нове явище. Протест проти гноблення, заклик відстоювати своє право на щастя, вимога свободи особистості відразу зробили 23-річного Шиллера головною фігурою руху «Буря й натиск», одним з найуспішніших письменників Німеччини. Журнальний критик писав: «Ми давно чекали на німецького Шекспіра, й ось він з'явився!»

Однак у Вюртемберзі гучна слава не врятувала Шиллера. Варто було Карлу Євгенію дізнатися, що полковий лікар самовільно покинув місце служби, як він велів посадити новоспечену знаменитість на два тижні в карцер. Більш того, герцог заборонив Шиллеру писати що-небудь, крім праць з медицини. За таких обставин Фрідріх бачив для себе тільки один вихід: втечу. Пізно ввечері під чужим ім'ям Шиллер разом з найкращим другом залишив Штутгарт, де тепер на майдані красується його величний пам'ятник.

Театральна програмка першого спектаклю «Розбійників» (1782).

Та в Мангеймі на нього чекало важке розчарування. Директор театру Дальберг не захотів псувати стосунки з сусіднім герцогом, а нову п'єсу Шиллера «Фієско» назвав несценічною. Хворий, без грошей, дезертир Шиллер і його друг Штрейхер пішки бредуть з одного місця в інше...

На допомогу приходять друзі. Генрієтта фон Вольцоген – мати одного з однокурсників по військовій академії – позичила йому грошей і гостинно запропонувала оселитися в її будинку в невеличкому селищі Бауернбах, поблизу Мангейма. Тут Шиллер познайомився з 17-річною Шарлоттою фон Вольцоген і закохався вперше в житті. Однак Шарлотту не надто хвилюють його почуття: своє серце вона віддасть тільки дворянину. Мати її також не хоче в зяті бідняка, хоча й обдарованого. Увесь свій біль від неможливості особистого щастя, протест проти соціальних бар'єрів у світі абсолютної влади, які стояли на шляху його кохання, Шиллер вкладає в свою нову драму. Герой п'єси – романтичний бунтар, молодий аристократ. Його кохання до простої дівчини, яке суспільство вважає ганебним, закінчується трагедією. Драму «Підступність і кохання» вперше було поставлено 13 квітня 1784 року у Франкфурті-на-Майні. Як і «Розбійники», вона стала справжньою театральною сенсацією й досі не сходить з підмостків світової сцени.

Шиллеру 25. Він знаменитий, його творчістю захоплюється широка публіка не тільки в Німеччині, а й закордоном. Однак, як і раніше, він пригнічений боргами, сплатити які мало надій. Його прибутки вкрай мізерні: авторський гонорар за виконання п'єси тоді не виплачували. Здоров'я його розхитане перенесеною нещодавно малярією, а серце переживає тривожні дні. Але, як це не раз траплятиметься з Фрідріхом, на допомогу приходять друзі й шанувальники його таланту.

На початку червня 1784 року Шиллер отримав із Лейпцига посилку, з якої почалася нова епоха в його житті, період найбільш плідної праці й відданої широї дружби. Лейпцизький адвокат Кернер і його друзі прислали запрошення й гроші на поїздку до Саксонії. Шиллер пише про це Генрієтті фон Вольцоген: *«Я отримав лист від зовсім незнайомих людей, лист, сповнений дружнього ставлення й тепла до мене й моїх творів. Варто мені тільки подумати, що в світі є люди, які люблять мене, не маючи про мене уявлення, як мене переповнює радість, що вибрав таку професію. І це примирює мене і з Богом, і з моєю жорстокою долею»*.

Час, проведений в родині Кернера, був одним із найщасливіших у житті Шиллера. На запрошення своєї приятельки Шарлотти фон Кальб поет уперше відвідав Веймар. Тут він особисто познайомився з Віландом і Гердером, був уведений в вітальню герцогині Анни-Амалії і вперше відчув, що стає видатною особою. Під впливом спокійного і дещо холодного служіння музам, яке відчувалося на той час у Веймарі, в гуртку Гете, Шиллер починає й на свою творчість дивитися як на мистецтво. У 1787 році старий друг, син пані фон Вольцоген, знайомить Шиллера з Шарлоттою фон Ленгефельд, і він задумується про одруження.

У 1788 році, після того, як було опубліковано неординарну працю Шиллера «Історія Нідерландів», він отримує посаду професора історії Єнського університету. На початку 1789 року, натхненний новими перспективами, Шиллер читає свою першу університетську лекцію, а взимку 1790 року він, нарешті, одружується на Шарлотті фон Ленгефельд. У

сільській церкві поблизу Єни 20 лютого 1790 року зберігся запис про їхнє вінчання.

Портрет Шарлотти фон Ленгефельд роботи Людовики Сімановіц.

Після одруження Шиллер знову багато й плідно працює. Він мріє про ідеальний театр, з усіма його ефектами, з громом і блискавками, водоспадами і засніженими вершинами ... Добре б навіть вивести на сцену живого коня! Шиллер подумки здійснює подорож до іншої країни, вивчає карти й опис природи. У «Вільгельмі Теллі» Шиллер мріяв показати на сцені цілий народ. 17 березня 1804 року відбулася прем'єра цієї п'єси. Її з величезним успіхом поставили не тільки в Веймарі, а й по всій Німеччині. Глядачі із захопленням приймали автора і його новий твір. Шиллер на вершині своєї слави, але сили його закінчуються. Після сильної застуди загострилися всі старі недуги. Поет страждав хронічним запаленням легенів. Він помер 9 травня 1805 року в віці 45 років.

Спадщина, яку залишив після себе Фрідріх Шиллер, величезна й неосяжна. Це спадщина поета, що все своє життя прагнув зробити людину кращою за допомогою своєї творчості.

Гете й Шиллер. У червні 1794 року, задумавши видання журналу «Ори», Шиллер звернувся з шанобливим листом до Гете з проханням взяти участь у ньому. Це поклало початок дружбі двох великих поетів. Цікаво, що Шиллер жив у безпосередній близькості від Гете, але кожен з них залишався в своєму колі. Гете не схвалював ранніх драм Шиллера. Шиллер уважно стежив за діяльністю Гете, але багато в чому не поділяв його інтересів.

День 20 липня 1794 року увійшов в історію німецької літератури. Гете і Шиллер беруть участь у засіданні Товариства наукових досліджень, яке відбулося в Єні. За бесідою вони розуміють, що можна не розділяти погляди один одного, але слідувати одній спільній меті: вести людей до свободи через літературу й мистецтво. Досі неприступний, Гете пізніше згадуватиме: «Сила тяжіння Шиллера настільки велика, що він може утримати кожного, хто до нього наблизиться».

Поети часто зустрічаються в садовому будиночку Шиллера в Єні. Це на рідкість плідні зустрічі. Вони обмінюються рукописами, обговорюють твори один одного, висловлюють критичні зауваження. Обидва знають, що в Веймарі в них немає більш гідного співрозмовника. І тим не менше, вони не переходять на дружнє «ти». 48-річний Гете пише 38-річному Шиллеру: «Ви дали мені другу молодість і знову зробили мене поетом». Гете пробуджує в Шиллера інтерес до античної культури. Через цю творчу майстерню проходять твори, що стануть етапними в світовій літературі: «Фауст» Гете, його «Вільгельм Мейстер», драми Шиллера «Марія Стюарт» і «Валленштейн».

Лірика Шиллера

В історію світової літератури Шиллер увійшов насамперед як видатний драматург. Але значну частину його літературної спадщини складає лірика. Кілька своїх поезій він надрукував, ще навчаючись у військовій академії. Незабаром після постановки першої його п'єси «Розбійники» було опубліковано збірку «Антологія за 1782 рік», у якій понад шістдесят віршів належали перу Шиллера. Це були здебільшого філософські та політичні

поезії: «Погані монархи», «Спіноза», «Руссо» та ін. У них молодий поет славить ідею бунту, політичного протесту.

У 1785 році Шиллер написав знамениту оду «До радості». Це гімн на славу життя. Світ прекрасний. Геть несправедливість і зло! Нехай люди, незалежно від рас і племен, об'єднуються в братській дружбі, і радість, світла, животворна, запанує на землі.

Станьмо дружною сім'єю ,
Жити правдою й добром
Присягнімо цим вином
Перед вишнім Судією! –

закликає поет. У наступних поезіях Шиллер розвиває думки про естетичне виховання, сформульовані в його програмній праці («Листи про естетичне виховання людини»). Вірші «Поезія життя», «Влада пісні», «Пегас у ярмі» та ін. прославляють красу, здатну, за переконанням поета, морально оздоровити людство.

Усьому світу відомі балади Шиллера. У «рік балад» (1797 – 1798) він створив справжні поетичні шедеври: «Кубок», «Рукавичка», «Перстень Полікрата», «Лицар Тогенбург», «Бій із драконом», «Порука» й ін. написано на основі народних легенд. Простота й задушевність їх, драматизм розповіді й колоритність і досі хвилюють читачів у різних країнах.

Запитання і завдання

1. Якими людиною й письменником постає перед нами Фрідріх Шиллер після ознайомлення з його життям і творчістю?
2. Чим пояснюється величезний успіх появи та постановки кожної нової його драми?
3. Яке значення в житті Шиллера мала його дружба з Гете?
4. (Робота в групах. Випереджувальне завдання) Візьміть участь у проекті «Знамениті драми Шиллера» (підготуйте короткі виклади змісту драм «Розбійники», «Підступність і кохання», «Вільгельм Телль», відеоматеріали та коментарі до них.)

5. Підготуйте повідомлення про лірику Шиллера.

До радості

Радість, гарна іскро Божа!
Несказанно любо нам
Увійти, царице гожа,
В твій пресвітлий дивний храм.
Все, що строго ділить мода,
В'яжеш ти одним вузлом,
Розцвітає братня згода
Під твоїм благим крилом.

Хор

Обнімітесь, мільйони,
Поцілуйтесь, мов брати!
Вічний Отче доброти,
Дай нам ласки й охорони!
Кого доля ошастила
Тим, що другові він друг,
Кого любить лада мила, —
Йдіть до нас в веселий круг.
Йдіть усі, хто зве своєю
В світі душу хоч одну!
Хто ж весь вік черствів душею —
Йди у іншу сторону.

Хор

Хто живе в земній юдолі,
Всяк симпатії скорись!
Нас веде вона у вись,

Де Всесильний на престолі.
Радість п'ють усі істоти
З груді матері-землі,
Ті солодкіі щедроти
Мають всі — і добрі, й злі.
Радість нас вином сп'яняє
І цілунком огневим;
І черв'як утіху знає,
І небесний херувим.

Хор

Поклонітесь, міліони,
Перед мудрістю Творця!
Сповніть милістю серця
І чиніть його закони.
Радість — всесвіту пружина,
Радість — творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.
Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває,
Не відомі мудрецам.

Хор

Як у безмірі світила
Хором райдужним пливуть,
Браття, йдіть у славному путь,
Що нам радість освятила.
Вчених з істини свічада
Радість успіхом віта,

До чеснот провадить радо,
Хоч тропа до них крута;
На ясній вершині віри
Піднімає хоругов,
В день воскресний на псалтирі
Славить тих, хто смерть зборов.

Хор

Будьте мужні, міліони!
Вірте, страдні, в кращий світ!
Тих, що справдять заповіт,
Прийме Бог у вічне лоно.
Божество не наградиме, —
От би нам зрівняться з ним!
Хай радіють із радими
Горе й злидні в крузі цім!
Не відомста, не погрози —
Всепощення ворогам!
Хай не ллють у скрусі сльози,
Не гризуться каяттям.

Хор

Знищим книги борговії!
Помиримося усі!
Браття! Бог на небесі
Не забуде благодії.
Радість в келихах шумує,
Плин іскристий виграє,
Канібалів лють гамує,
Кволим духу додає.
В день веселля а чи тризни,

Коли ходить круговий,
Хай до неба піна бризне,
Дух прославимо благий!
Хор
Все хвалу йому співає —
Хай гримить псалом гучний!
Дух прославимо благий,
Що над зорями витає!
Будь твердим в лиху годину,
Поміч скривдженим давай,
Всюди правду знай єдину,
Зроду клятви не ламай,
Не знижайсь перед потужним,
Коли треба — важ життям!
Шана й слава чесним, мужнім,
Згуба підлим брехунам!
Хор
Станьмо дружною сім'єю,
Жити правдою й добром
Присягнімо цим вином
Перед вишнім Судією!

Переклад Миколи Лукаша

Заглибимося в текст оди «До радості»

1. Які думки й почуття викликає у вас ода Шиллера? Які рядки її особливо хвилюють вас і чому? Прочитайте їх виразно.
2. Оду «До радості» Шиллер написав для дрезденської масонської ложі на прохання свого друга Кернера (Масонство (франкмасонство, фр. Franc-maçonnerie, англ. Freemasonry) – рух, що з'явився в 1717 році як таємне

товариство. Назва «масон» або «франкмасон» походить від фр. franc-maçon, вживається також буквальный переклад цієї назви – «вільний каменярь». Головною діяльністю масонства стали добродійність, моральне вдосконалення (що в більшості випадків вимагає віри в Вищу Сутність), а також розвиток і збереження братської дружби в братському середовищі.)

Яке художнє завдання ставив перед собою Шиллер, створюючи свою оду? Чому думки про свободу й братерство утверджуються ним через піднесене почуття радості?

3. Згадаймо, що класична ода – це хвалебна пісня на честь героїв, богів і переможців. Що відрізняє оду «До радості» від класичної античної оди?
4. Уже в першій строфі оди поет сповіщає про радість як про Божий дар. У чому вбачає він прояв цієї божественної радості в житті? Прочитайте виразно відповідні рядки оди.
5. Як проявляється сила, глибина й щирість почуттів, властивих цьому жанру, в оді «До радості»? Які поетичні засоби сприяють піднесеному тону її викладу?
6. За античних часів оди виконувалися хором, під акомпанемент ліри. Які частини своєї оди Шиллер відводить хору? Чому це сприяє?
7. Як в оді «До радості» втілено положення його естетичної програми про моральне виховання людей?
8. (Для тих, хто знає німецьку мову) Порівняйте оду Шиллера «До радості» в перекладі Миколи Лукаша з оригіналом. Дайте оцінку художнім якостям перекладу.

Для майбутніх філологів

Прочитайте одну-дві балади Шиллера. Підготуйте короткий їх виклад з виразним читанням уривків з них.

Розширюємо культурний кругозір

Оду «До радості» було перероблено в 1793 році і згодом не раз покладено на музику різними композиторами. Найбільш відомою є музика, створена до цієї оди в 1823 році Бетховеном, яка увійшла до складу знаменитої 9-ї симфонії. «Радість – всесвіту пружина, радість – творчості душа», – пише Бетховен у зошитах. І з глибини його душі народжуються нечувані звуки. І приходить мелодія Радості для улюбленої оди Шиллера – проста, як пісня, і ясна, сильна, як гімн.

Але вона прозвучить у фіналі, до неї в симфонії, як у житті, треба ще пройти шлях. Радість сповнює все єство, не залишаючи місця стражданню. І тут трапляється непередбачене: знову вривається тема з першої частини. Тоді на допомогу Музиці приходить Слово – до такого ніколи ще не зверталася симфонія за всю свою історію, – щоб додати до сили музики силу яскраво висловленої думки! «О, браття, не треба цих звуків, дайте почути більш радісні», – сповіщає соліст-бас. І один за одним голоси знову підхоплюють щойно народжену мелодію, яка, знайшовши слова світлої оди Шиллера, стає натхненною піснею.

У 1972 році оду було схвалено як офіційний гімн Ради Європи, а з 1985 року – Європейських співтовариств (Європейського союзу з 1993 року). У 1974 році на основі цієї мелодії прийнято державний гімн Південної Родезії «Звучіть голосніше, голоси Родезії». Існують також інші музичні твори на оду Шиллера.

Установіть імена інших композиторів, які створювали музику до оди Шиллера.

Підсумкові завдання до розділу «Просвітництво»

1. Що дають читачеві знання про літературні жанри? Розкажіть про свої улюблені книжки. До яких жанрів вони належать?
2. На прикладах вивчених творів розкрийте особливості епічних, драматичних, ліричних і ліро-епічних жанрів.
3. Які ідеї письменників-просвітників утверджувалися в XVIII столітті?

4. Які суспільні вади висміював Д. Свіфт у своєму романі «Мандрі Гуллівера»?

5. На прикладах «Мандрів Гуллівера» Д. Свіфта розкрийте значення сатиричних прийомів в романі.

6. Що приваблює вас в Гуллівері – героєві знаменитого роману епохи Просвітництва?

7. У чому проявилася багатогранна обдарованість Гете – письменника і людини?

8. Які художні принципи відстоював Гете в своїй поетичній творчості (розкрийте на прикладах вивчених творів)?

9. Розкажіть про новизну й актуальність драм Шиллера для свого часу і їх значення в наші дні (за матеріалами біографії письменника).

10. У чому полягає неминуще загальнолюдське й художнє значення оди Шиллера «До радості»?